

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ: УЧАСТЬ В МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ, ПРОБЛЕМИ СИСТЕМ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

CENTRAL ASIA COUNTRIES: PARTICIPATION IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS, PROBLEMS OF COLLECTIVE SECURITY SYSTEMS AND REGIONAL INTEGRATION

Микитчук Н.М.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті автор аналізує участь країн Центральної Азії в міжнародних організаціях ООН, ОБСЄ, ШОС, Організації економічного співробітництва, ОДКБ, Міжнародній організації тюркської культури ТЮРКСОЙ, Раді співробітництва тюркомовних держав. Характеризуються фактори, які активізують та ускладнюють взаємодію на міждержавному регіональному рівні. Розглядається процес регіональної інтеграції в Центральній Азії. Центральноазійське економічне співтовариство представлено як приклад неефективної регіональної інтеграції. Відзначається, що економічна інтеграція у межах регіону сповільнюється через несумісність окремих економічних режимів, постійну політичну напруженість, тривалі конфлікти у сусідньому регіоні (Афганістан) та частково закриті кордони. Мають місце спроби організувати прийнятний формат міждержавної взаємодії у межах регіону, однією з яких стала Консультативна зустріч глав держав Центральної Азії. Активізація внутрішньорегіонального співробітництва також була зумовлена пандемією коронавірусу, коли держави регіону надавали одна одній допомогу. Заснування нового формату регіональної взаємодії активізувало вже наявні регіональні організації: у 2018 р. вперше за 10 років у Туркменістані відбулося засідання Міжнародного фонду порятунку Аралу; на початку 2019 р. в Ташкенті відбулася конференція начальників генеральних штабів країн Центральної і Південної Азії. Визначаються безпекові загрози для центральноазійських держав (посилення напруженості в Афганістані і ризик трансформації ісламістського екстремізму, контрабанда наркотиків та зброї, нелегальна міграція). Для забезпечення національної безпеки країнам Центральної Азії слід взаємодіяти між собою для створення регіональної системи безпеки та інтегруватись в існуючі міжнародні безпекові організації. Однак, відзначається фактична неготовність країн Центральної Азії до системного об'єднання зусиль з метою протидії загрозам регіональній безпеці. Це обумовлено нестабільністю міждержавних відносин, тим, що країни дотримуються диференційованих підходів до розвитку співпраці із конкуруючими за вплив на регіон глобальними центрами сили.

Ключові слова: Центральна Азія, міжнародні організації, системи колективної безпеки, регіональна інтеграція.

In the article the author analyzes the participation of Central Asian countries in international organizations of the UN, OSCE, SCO, Organization for Economic Cooperation, CSTO, International Organization of Turkic Culture TURKSOY, Council for Cooperation of Turkic-speaking states. Factors that intensify and complicate cooperation at the interstate regional level are characterized. The process of regional integration in Central Asia is considered. The Central Asian Economic Community is presented as an example of ineffective regional integration. It is noted that economic integration within the region is slowing down due to incompatibility of certain economic regimes, constant political tensions, protracted conflicts in the neighboring region (Afghanistan) and partially closed borders. Attempts are being made to organize an acceptable format of interstate cooperation within the region, one of which was the Consultative Meeting of Central Asian Heads of State. The intensification of intra-regional cooperation was also due to the coronavirus pandemic, when the countries of the region provided assistance to each other. The establishment of a new format of regional cooperation has intensified existing regional organizations: in 2018, for the first time in 10 years, Turkmenistan hosted a meeting of the International Fund for Saving the Aral Sea; At the beginning of 2019, a conference of the Chiefs of General Staff of Central and South Asia was held in Tashkent. Security threats to Central Asian states are identified (increasing tensions in Afghanistan and the risk of the transformation of Islamist extremism, drug and arms smuggling, illegal migration). To ensure national security, Central Asian countries should work together to establish a regional security system and integrate into existing international security organizations. However, there is a de facto unwillingness of Central Asian countries to join forces systematically to address threats to regional security. This is due to the instability of interstate relations, the fact that countries adhere to differentiated approaches to the development of cooperation with competing global centers of power for influence in the region.

Key words: public administration Central Asia, international organizations, collective security systems, regional integration.

Постановка проблеми. Регіону Центральної Азії належить особливе місце в архітектурі сучасних міжнародних відносин і геополітики. Відносно невеликий, але багатий на енергоносії регіон є ключовим для геополітичного майбут-

нього і стабільності Азійського континенту. Перетворення країн Центральної Азії – Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану – на повноправних членів світової спільноти стало позитивним моментом зміцнення

їхньої національної державності. На сучасному етапі особливо активізувалася проблема систем колективної безпеки та регіональної інтеграції у Центральній Азії, їх участі в міжнародних організаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідницька увага до проблем трансформації країн Центральної Азії, їх залучення до загальносвітових та регіональних процесів, вступ до міжнародних організацій простежується в середовищі українських вчених практично у весь період незалежності розвитку. Українські вчені особливу увагу звертають на геополітичні впливи на трансформацію країн Центральної Азії [2; 4; 7]. Важливий блок робіт присвячений дослідженням безпекової та регіональної політики пострадянських держав Центральної Азії, окремим аспектам регіональної інтеграції [1; 5]. Безпекові, економічні аспекти регіональної інтеграції частково розглянуті в працях західних дослідників [10; 11]. Однак є потреба цілісного дослідження щодо участі країн Центральної Азії в світових міжнародних організаціях, регіональної інтеграції в різних сферах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Стаття присвячена аналізу проблем систем колективної безпеки та регіональної інтеграції у Центральній Азії, їх участі в міжнародних організаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Країни Центральної Азії входять до ООН, ОБСЄ, ОІС, Організації економічного співробітництва (Economic Cooperation Organization). Встановлені зв'язки зі Світовим банком, МВФ, ЄБРР, Азійським банком, Ісламським банком розвитку та іншими ключовими міжнародними фінансовими установами. Для країн Центральної Азії є нормою паралельна участь і співпраця в кількох міжнародних організаціях. Усі країни регіону у 1992 р. стали членами ООН. У 1992 р. Казахстан, Узбекистан і Киргизстан стали членами ОБСЄ, а через рік було створено Фонд ОБСЄ для підтримки Центральної Азії і відкрито першу Місію ОБСЄ після початку громадянської війни в Таджикистані. У 1995 р. Казахстан, Киргизстан і Таджикистан взяли участь у створенні Шанхайської організації співробітництва (ШОС), до якої у 2001 р. приєднався Узбекистан. У період 1994-1996 рр. розпочалась співпраця республік Центральної Азії з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» [4, с. 88].

Особливе значення серед міжнародних та регіональних організацій, з якими співпрацюють держави Центральної Азії, належить ООН. У 2007 р., з ініціативи п'яти центральноазійських країн, у м. Ашгабат (Туркменістан) Рада безпеки ООН створила Регіональний центр Організації Об'єднаних Націй з превентивної дипломатії в Центральній Азії (РЦПДЦА ООН).

Головною причиною створення цього центру стала політична нестабільність в регіоні, але для країн Центральної Азії потрібна була також міжнародна підтримка у боротьбі з міжнародним тероризмом і екстремізмом, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю і проблемою погіршення якості навколишнього середовища [8, с. 166].

До Організації економічного співробітництва (Economic Cooperation Organization, ECO) входять всі країни Центральної Азії та їхні південні сусіди (Азербайджан, Афганістан, Іран, Пакистан, Туреччина). Проте вона не відіграє активної ролі у просуванні регіональної торгівлі [9, с. 304].

У 1992 р. Казахстан, Узбекистан і Киргизстан стали членами Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), а у 1994 р. до цієї організації приєднався Таджикистан. Участь держав Центральної Азії в ОДКБ дає змогу закуповувати військову техніку та озброєння на російському ринку за низькими цінами, готувати військові кадри в російських навчальних закладах, тобто є економічно вигідною. Статут ОДКБ передбачає втручання у внутрішні справи держави з метою захисту існуючого ладу. Для цього можуть бути використані коаліційні сили ОДКБ (КСОР – Колективні сили оперативного реагування), утворені на базі Колективних сил швидкого реагування (2001-2009 рр.) за участю Росії, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану. Оперативний штаб КСОР у Центральній Азії розміщений у Бішкеку (Киргизстан). Також з ініціативи ОДКБ на пострадянському просторі було створено регіональні системи безпеки: Східно-Європейську, Кавказьку та Центральноазійську, об'єднані в одну систему безпеки ОДКБ [4, с. 88]. У 2007 р. у Душанбе між Секретаріатами ОДКБ і ШОС було підписано меморандум про взаєморозуміння, що поклало початок їхній співпраці в боротьбі з тероризмом. У цьому питанні вони налагоджують співробітництво з НАТО. Водночас ОДКБ і ШОС поступово витісняють американську присутність із Центральної Азії [4, с. 88].

Казахстан, Киргизстан, Туркменістан та Узбекистан входили до числа країн, які у 1993 р. утворили Міжнародну організацію тюркської культури – ТЮРКСОЙ (TÜRKSÖY). Метою цієї організації стало зміцнення відносин між тюркськими державами, а також збереження і поширення загальної тюркської культури. Культурні програми ТЮРКСОЙ мають наукову та просвітницьку спрямованість: мова, література, культура та мистецтво тюркських народів. Ці питання висвітлені в книгах, збірниках та періодиці ТЮРКСОЙ, що видаються різними мовами. ТЮРКСОЙ відзначає особистий вклад в культурну скарбницю, щороку оголошуючи рік пам'яті того чи іншого діяча тюркської культури [6].

У 2009 р. Казахстан і Киргизстан, разом з Азербайджаном та Туреччиною, підписали Нахчіванську угоду, що поклала початок існуванню Ради співробітництва тюркомовних держав (Тюркської ради, Turkic Council). З того часу вже відбулося сім самітів Тюркської ради, кожен з яких був присвячений обговоренню певної проблеми співробітництва. У 2019 р. до Тюркської ради приєднався Узбекистан. У межах організації країни Центральної Азії долучилися до співробітництва галузі економіки, транспорту і шляхів сполучення, інформаційно-комунікаційних технологій, біорізноманіття та водних ресурсів, туризму, культури та молодіжної політики [12, с. 13-14]. Одним з напрямів співробітництва країн-членів Тюркської ради є сфера зовнішньої політики та безпеки. З часу утворення Тюркської ради спостерігається більш консолідована позиція Казахстану та Киргизстану, спрямована на політичну підтримку Азербайджану та Туреччини у міжнародних відносинах [12, с. 75-77].

Держави Центральної Азії мають стійкі розбіжності в орієнтирах, стратегіях, моделях модернізації, інституційних засадах економіки, вони не можуть ефективно використовувати можливості регіонального співробітництва для цілей свого економічного розвитку. В регіоні тривалий час велику роль відіграють фактори, що ускладнюють взаємодію на міждержавному рівні. Головним з цих факторів є якість правлячих еліт центральноазійських країн, оскільки вони мають різні, часом діаметрально протилежні, уявлення про регіональну інтеграцію та національні інтереси.

Проте регіональна інтеграція залишається однією з найчастіше обговорюваних тем при формуванні економічної політики країн центральноазійського регіону. В регіональній інтеграції найбільше зацікавленим є Казахстан, оскільки він має амбіції регіонального лідерства та ресурси для здійснення цих амбіцій. Інші держави регіону або знаходяться в стані вибору пріоритетів національного розвитку, або вже йдуть шляхом традиціоналізації чи перетворення в периферію світової політики.

Для зовнішньої політики держав Центральної Азії властива суперечливість та непослідовність, що посилюються внутрішньополітичними системами пострадянських країн, які легко піддаються соціальним, етнічним та релігійним потрясінням [10, с. 104]. Ефективність зовнішньополітичної діяльності центральноазійських держав залежить від їхньої здатності відмовитися від політики внутрішньорегіональної конфронтації та прагнення знайти загальнорегіональні орієнтири розвитку. Адже розвиток співпраці з сусідніми державами в рамках регіону, через яку реалізується співпраця зі світовим співтовариством та міжнародними організаціями, є одним з найважливі-

ших інструментів захисту національних інтересів і забезпечення національної безпеки кожної держави регіону. Необхідність відмови від політики внутрішньорегіональної конфронтації та пошуку загальнорегіональних орієнтирів розвитку обумовлена прагненням кожної з цих держав проводити ефективну зовнішню політику.

Спроби запустити процес регіональної інтеграції в Центральній Азії почалися за декілька років після розпаду СРСР, коли стало очевидно, що більшість ухвалених у межах СНД угод не виконується і не має для країн регіону привабливих довгострокових перспектив. У 1994 р. Казахстан, Киргизстан та Узбекистан підписали Договір про створення єдиного економічного простору (Центральноазійський Союз), а у 1997 р. – Договір про вічну дружбу. Згідно цих угод, Киргизстан мав забезпечувати країни-учасниці електроенергією, Казахстан – нафтою та нафтопродуктами, а Узбекистан – природним газом. У зазначених договорах також враховувалося питання розрахунків за питну воду, що постачається з Киргизстану в інші країни Центральної Азії. У 1998 р. до об'єднання приєднався Таджикистан, таким чином було утворене Центральноазійське економічне співтовариство (ЦАС). Проте це об'єднання не розвинулося у повноцінний регіональний інтеграційний проєкт, оскільки у 2004 р. до організації приєдналася Росія. Після цього ЦАС перестало бути альтернативним СНД форматом співпраці держав регіону і було ліквідоване у 2005 р. у зв'язку зі створенням ЄврАзЕС [2, с. 125].

ЦАС є прикладом неефективної регіональної інтеграції, оскільки організація не досягла тих амбітних цілей, які були поставлені з самого початку. Зокрема, ЦАС повинна була стати новою формою колективного пошуку економічних та геополітичних рішень, прийнятних для всіх держав регіону. Серед першорядних завдань ЦАС були такі регіональні ініціативи, як створення в Центральній Азії без'ядерної зони, відродження Великого Шовкового шляху, рішення Аральської екологічної проблеми тощо [8, с. 168]. На сьогодні всі спроби держав Центральної Азії налагодити ефективне внутрішньорегіональне співробітництво через різні регіональні структури (Центральноазійське економічне співтовариство, Організація Центральноазійського співробітництва) не мають позитивних результатів. На думку експертів, окремі проблеми внутрішньорегіональних відносин (водокористування, енергетики та екології) неможливо буде вирішити на рівні регіону в перспективі найближчих десятиліть.

Істотно проявляється різниця між індивідуальними національними інтересами кожної з країн Центральної Азії. Це значно ускладнює процес внутрішньорегіональної інтеграції, необхідної для вирішення таких питань, як проблеми водопоста-

чання, розширення наркотрафіку, рух радикальних ісламістських угруповань. Країни Центральної Азії страждали і страждають від політичної нестабільності (підкріпленої етнічними, релігійними, клановими та регіональними конфліктами та авторитарними режимами) [9, с. 300].

Було зроблено спробу створення нового інтеграційного об'єднання. Так, у 2018 р. з ініціативи Узбекистану, засновано регіональну платформу для обговорення питань співпраці та сталого розвитку – Консультативну зустріч глав держав Центральної Азії, яка має відбуватися щороку. У цій зустрічі бере участь навіть представник нейтрального Туркменістану [3]. Проте корективи у строки проведення зустрічей внесла пандемія коронавірусу. Водночас представники зовнішньополітичних відомств країн Центральної Азії підкреслюють, що коронавірусна інфекція і викликані нею проблеми активізували співпрацю між країнами регіону, зокрема, у наданні одна одній гуманітарної допомоги. Також вимушений перехід в онлайн-режим пришвидшив підготовку та обговорення документів, що регулюють відносини між державами. Заснування нового формату регіональної взаємодії активізувало вже наявні регіональні організації. Так, у 2018 р. вперше за 10 років у Туркменістані відбулося засідання Міжнародного фонду порятунку Аралу. У цій зустрічі навіть брав участь президент Киргизстану в статусі спостерігача, незважаючи на вихід держави з цього фонду кілька років тому і відсутність практичної потреби для Киргизстану у цій участі. На початку 2019 р. в Ташкенті відбулася конференція начальників генеральних штабів країн Центральної і Південної Азії, на якій обговорювалися проблеми забезпечення стабільності, протидії тероризму і екстремізму [3].

Економічна інтеграція у межах Центральної Азії наразі не належить до першочергових питань, принаймні, не спостерігається наполегливого бажання урядів держав регіону до цього. Економічні експерти відзначають низьку взаємодоповнюваність виробництва та слабку конкурентоспроможність як основні проблеми, що заважають розвитку торгівлі між державами регіону [11]. Крім цього, на внутрішньорегіональні торговельні відносини істотно впливає відсутність належної транспортної інфраструктури. Економічна інтеграція у межах регіону сповільнюється також через несумісність окремих економічних режимів, постійну політичну напруженість, тривалі конфлікти у сусідньому регіоні (Афганістан) та частково закриті кордони [9, с. 297].

Серед основних загроз безпеці у Центральній Азії дослідники називають тривалу (з середини 1970-х рр.) громадянську війну в Афганістані, сепаратистський рух в Синьцзянському районі Китаю, суперечку Індії та Пакистану в Кашмірі,

перманентні конфлікти на Південному Кавказі та тривалу економічну і політичну ізоляцію Ірану [9, с. 300]. Слід зазначити, що протягом тривалого часу у Центральній Азії не було міждержавних військових конфліктів. Натомість виникла низка внутрішніх збройних конфліктів, що, як правило, мали етнорелігійний, іноді клановий, характер [4, с. 86]. Зокрема, за останні 30 років у межах регіону відбулися громадянська війна у Таджикистані 1992-1997 рр., етнічні заворушення в Оші (Киргизстан) 1990 та 2010 рр., повстання в Андижані (Узбекистан) 2005 р., дві революції в Киргизстані (2005 р. та 2010 р.). Крім цього, регіон потерпав від періодичних набігів джихадистів з Афганістану наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. [9, с. 300].

Особливою загрозою для центральноазійських держав дослідники вважають радикальний ісламський фундаменталізм і ваххабізм, політизацію ісламу, неконтрольоване поширення проісламських громадських організацій та політичних партій ще на початку 1990-х рр., розвиток зв'язків з ісламським світом, появу у Центральній Азії нових політичних акторів, таких як Пакистан та Саудівська Аравія (які фінансують запровадження мусульманських цінностей у повсякденне життя), а також інтеграцію ісламських принципів у законодавство центральноазійських країн [4, с. 86]. Афганський фактор є тим чинником, що впливає на регіональну безпеку, оскільки через афганотаджицький кордон до Центральної Азії відбувається проникнення міжнародного тероризму, релігійного екстремізму, контрабанди наркотиків та зброї, нелегальної міграції. Отже, оцінка проблеми регіональної безпеки в Центральній Азії не може бути об'єктивною без врахування цього чинника [4, с. 87]. Кардинальним чином змінила безпековий баланс на всьому пострадянському просторі анексія Криму Російською Федерацією на початку 2014 р. Приєднання півострова спонукало керівництва держав регіону переглянути виклики та загрози власній безпеці, оскільки створило потенційну небезпеку державному суверенітету п'яти країн Центральної Азії, на територіях яких проживають компактні меншини російськомовного населення, на їх території розташовані російські військові бази [5, с. 14-15].

Безпекові виклики, зокрема, посилення напруженості в Афганістані і ризик трансформації ісламістського екстремізму, є реальною загрозою для стабільності правлячих режимів і суспільства у центральноазійських державах. Загрозу регіональній безпеці Центральної Азії становить перебування воєнізованих ісламістських угруповань у північних та північно-західних районах Афганістану, а також взаємодія та об'єднання «Талібану» і «Ісламського руху Узбекистану» з бойовиками «Ісламської держави» (ІД), в лавах яких

воює значна кількість вихідців із країн Центральної Азії, насамперед з Узбекистану, Таджикистану і Киргизстану [7].

Експерти вважають, що для забезпечення національної безпеки країнам Центральної Азії слід взаємодіяти між собою для створення регіональної системи безпеки та інтегруватись в існуючі міжнародні безпекові організації. Також потрібно розширювати двосторонні стратегічні відносини з провідними країнами світу. Зокрема, для збереження стабільних відносин в регіоні та протистояння міжнародному тероризму і організованій злочинності країни Центральної Азії мають створювати нові зв'язки в системі міжнародних відносин з такими державами, як США, Японія, Іран, Туреччина, Пакистан, Саудівська Аравія, Південна Корея і країни Євросоюзу. Проте створення регіональної системи безпеки на сьогодні не вдалося сформуванню в центральноазійському форматі через різні концептуальні підходи та неоднакове економічне становище країн регіону [4, с. 87].

Ситуація в регіоні ускладнюється через фактичну неготовність країн Центральної Азії до системного об'єднання зусиль з метою протидії загрозам регіональній безпеці. Це обумовлено **нестабільністю міждержавних відносин**, тим, що країни дотримуються диференційованих підходів до розвитку співпраці із конкуруючими за

вплив на регіон глобальними центрами сили [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Держави Центральної Азії зміцнюють свою міжнародну суб'єктність, беручи участь у роботі міжнародних організацій. В умовах відсутності у межах Центральної Азії потужного регіонального об'єднання участь у міжнародних організаціях дає можливість вирішувати масштабні внутрішньорегіональні проблеми. Процеси регіональної інтеграції у Центральноазійському регіоні відбуваються значно повільніше, ніж інтеграція країн регіону до різних міжнародних структур. Держави Центральної Азії наразі віддають перевагу вирішенню регіональних проблем не в межах регіону, а у міжнародних організаціях. Проте останнім часом мають місце спроби організувати прийнятний формат міждержавної взаємодії у межах регіону, однією з яких стала Консультативна зустріч глав держав Центральної Азії. Активізація внутрішньорегіонального співробітництва також була зумовлена пандемією коронавірусу, коли держави регіону надавали одна одній допомогу. Перспектива нового інтеграційного об'єднання спонукає також до спільного вирішення проблем безпеки регіону, оскільки масштаб і транскордонний характер цих проблем не дозволяє державам регіону подолати їх самостійно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волошенко І. О. Дослідження безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії в українській та зарубіжній політології міжнародних відносин. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2016. № 12. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2960/2650
2. Геополітичні впливи на трансформацію країн Центральної Азії // Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: монографія / за ред. А. Г. Бульвінського. К.: ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України», 2017. С. 121-135. URL: <http://elibrary.ivinas.gov.ua/3370/1/Neopolitychni%20vplyvy%20na%20transformatsiiu.pdf>
3. Каражанов З. «Договорились встретиться накануне Навруза». Страны ЦА становятся ближе друг к другу. 2019. *Ритм Евразии*. URL: <https://www.ritm Eurasia.org/news--2019-03-31--dogovorilis-vstrechatsja-nakanune-navruza-strany-ca-stanovjatsja-blizhe-drug-k-drugu-41882>
4. Левик Б. Геополітика нових незалежних держав Центральної Азії в пострадянський період. *Схід*. 2014. № 2. С. 85-91.
5. Мінгазутдінов І. Виклики та загрози безпеці країн Центральної Азії у зв'язку з російською анексією Криму 2014 року. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Випуск 130. С. 13-23
6. О ТЮРКСОЙ. *TÜRKSOY: Международная организация тюркской культуры*. URL: <https://www.turksoy.org/ru/turksoy/about>
7. Тенденції розвитку ситуації в країнах Центральної Азії. *Борисфен Інтел*. 09.02.2015. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/centrasia/>
8. Чжоу Цзюнь. Значение государств Центральной Азии в мировой политической системе. *Управленческое консультирование*. 2017. № 3. С. 164-171. URL: <https://www.acjournal.ru/jour/article/download/544/545>.
9. Batsaikhan U., Dabrowski M. Central Asia – twenty-five years after the breakup of the USSR. *Russian Journal of Economics*. 2017. № 3. С. 296-320. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405473917300429>
10. Bazarbayev K. K. Central Asian Knot Of World Politics. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. Volume 89. Pp. 98-111. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813029480> ; <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.817>
11. Burunciuc L., Izvorski I. Encouraging transformations in Central Asia. The Brookings Institution. 2019 URL: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2019/12/13/encouraging-transformations-in-central-asia/>
12. Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement: Special Publication. URL: <https://www.turkcon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-turk-konseyi-nahcivan-anlasmasinin-10-yil-donumu-11-en.pdf>